

קצת חולה; ואז יתברר שאפשר לראות גם את עיצוב האופי כתוצאה רחוקה של טראומות ילדות חזקות ביותר. אני מאמין, עם זאת, שהתוצאה הקתרטית של צלילה זו אל הנוירוזה והילדות היא בעלת השפעה מרעננת, ושם העבודה נעשית כראוי אין בה כל נזק. מכל מקום הליך זה פחות מסוכן מן הניסויים הכרוכים בהקרבה עצמית של כמה מעמית, הלומדים על גופם את השפעתם של זיהומים ורעלים שונים.

גבירותי ורבותי! אם המחשבות וההשקפות שהבאתי לפניכם היום יזכו אי פעם להכרה, כי אז הזכות תחולק בצדק ביני לבין מטופלי ותלמידי. וכמובן שלא ייגרע חלקם של אותם אנליטיקאים של ילדים שכבר הזכרתי; אהיה מאושר אם אדע שפתחתי פתח לשיתוף-פעולה כלשהו איתם.

לא אתפלא אם תתרשמו מהרצאה זו, כמו ממאמרים אחרים שפרסמתי בשנים האחרונות, שיש מידה מסוימת של תמימות בדרך שאני מתבונן בדברים. אם לאחר עשרים וחמש שנות עבודה אנליטית, אדם מתחיל להסתכל בפליאה בטראומות הנפשיות, זה עשוי להיראות מוזר בעיניכם; בדומה לאותו מהנדס, ממכרי, שיצא לגמלאות לאחר שירות של עשרים וחמש שנה, אך בכל יום היה מתייצב בתחנת הרכבת כדי להתפעל מן הקטר שזה עתה יצא מן התחנה, כשהוא קורא לפעמים: "האם אין הקטר המצאה נהדרת!" אולי הנטייה או היכולת להתבוננות תמימה במה שכבר מוכר מזמן, היא עוד דבר שלמדתי ממורנו, שפעם, במהלך חופשת קיץ בלתי-נשכחת שבילינו יחד, הפתיע אותי בוקר אחד בהצהרה: "אתה רואה, פרנצי, חלומות הם באמת מימוש של משאלות!" והוא המשיך וסיפר לי את חלומי האחרון, שבאמת היה אישור מבריק לתיאוריה הגאונית שלו על החלום.

גבירותי ורבותי! אני מקווה שלא תמהרו לפסול את מה שאמרתי זה עתה, ותדחו את גזר דינכם עד שתצברו ניסיון בניסבות דומות. מכל מקום אני מודה לכם על הקשבתכם האדיבה.

בלבול השפות בין המבוגרים לילד:

שפת הרוך ושפת התשוקה

היתה זו טעות לנסות ולהגביל נושא נרחב כל-כך כמו המקורות החיצוניים (האקסוגניים) בעיצוב האופי והנוירוזות להרצאה אחת בכינוס. אסתפק, על כן, בקטע קצר מתוך מה שיש לי לומר בנושא. אולי יועיל הדבר אם אקדים ואומר לכם איך הגעתי להצגת הבעיה שעליה רומזת הכותרת. בהרצאה שנשאתי בחברה הפסיכואנליטית הווינאית לרגל יום הולדתו ה-75 של פרופסור פרויד ו"אנליזה של ילדים עם מבוגרים", בקובץ זה, דיווחתי על רגרסיה בטכניקה ונסיגה חלקית גם בתיאוריה של הנוירוזות, שאותן נאלצתי להציע לאחר כישלונות מסוימים או הצלחות מוגבלות. כוונתי לדגש החזק שחזרנו לשם באחרונה על הגורם הטראומטי בהיווצרות הנוירוזות, נושא שהוזנח עד כה שלא בצדק. חקירה שאינה מעמיקה דיה של הגורם החיצוני טומנת בחובה סכנה של היתפסות מהירה מדי להסברים במונחים של "נטייה" [דיספוזיציה] ו"מבנה מולד" [קונסטטוטציה].

התופעות המרשימות – עלי לומר – של החזרתיות ההזייתית [הלוצינטורית] כמעט של חוויות טראומטיות, תופעות שהחלו להצטבר בעבודתי היומיומית, הצדיקו את תקוותי שפורקן [אבריאקציה] זה יגרום לכמויות גדולות של אפקטים מודחקים להיקלט בחיי הרגש המודעים, ולא ירחק היום שבו היווצרות הסימפטומים תיפסק, בייחוד לאחר שמבנה-העל של האפקטים יהיה משוחרר דיו עקב העבודה האנליטית. לצערי התגשמה תקווה זו רק בחלקה, ומקרים אחדים אף גרמו לי מבוכה רבה.

החזרתיות שהאנליזה עודדה במטופלים הצליחה יתר על המידה. אמנם יש לציין שבסימפטומים יחידים חלה הטבה ניכרת, אך לעומת זאת החלו מטופלים אלה לסבול ממצבי חרדה ליליים, לרוב אפילו מסויטים קשים, והשעה הטיפולית התדרדרה, והפכה שוב ושוב להתקף חרדה היסטרי; ואף-על-פי שבאנליזה קפדנית הצלחנו לעתים קרובות לפענח את סיבותיו של האיום שגרם כנראה לסימפטומים, דבר שכנראה שכנע ואף הרגיע את המטופל, לא האריכה ההצלחה המצופה ימים, והבוקר שלמחרת הביא עמו אותן תלונות על הלילה הנורא, בעוד שבשעה הטיפולית שוב חזרה הטראומה על עצמה. לנוכח מצב מביך זה הסתפקתי זמן

מה בהסבר המקובל, שהתנגדותו של המטופל חזקה מדי, או שהוא סובל מהדחקות שיוכלו להשתחרר ולהופיע במודע רק בשלבים.

אולם מכיוון שגם לאחר זמן רב לא ניכר שינוי משמעותי, לא נותר לי אלא לשוב ולהפעיל את הביקורת העצמית. התחלתי להקשיב למטופלי אשר טענו בהתקפותיהם שאיני רגיש, שאני קר, ואפילו נוקשה ואכזרי; האשימו אותי באנוכיות, באטימות לב, ביהירות, וצעקו אלי: "מהר! עזור לי! אל תיתן לי להיחרס ללא עזרה!" התחלתי לבחון את מצפוני: האם, למרות הרצון הטוב המודע שלי, אין מידה של אמת בתלונות?

יש להוסיף ולומר שהתקפי כעס וזעם כאלה היו יוצאי דופן; בדרך-כלל נגמר השעה הטיפולית בצייטונות כמעט חסרת-אונים, ובנכונות בולטת לקבל את הפירושים שלי. אך זמניתה של היענות זו הובילה אותי להשערה, שגם מטופלים צייתנים אלה חשים בסתר שנאה וכעס; והתחלתי לעודד אותם לא לחוס עלי מכל וכל. גם עידוד זה לא הוכתר בהישגים של ממש; רוב המטופלים התנגדו נמרצות לדרישתי הנועזת, למרות שהיו לה די סימוכין בחומר האנליטי.

בהדרגה הגעתי אז למסקנה שהמטופלים ניחנים בחושים ערים ומעודנים ביותר באשר למשאלות, לנטיות, למצבי הרוח, לסימפטיות ולאנטיפטיות של האנליטיקאי, גם כאשר רגשות אלו אינם מודעים כלל לאנליטיקאי עצמו. במקום להתנגד לאנליטיקאי, או להאשימו בטעויות או בהחמצות מסוימות, הם מזההים איתו; רק ברגעים נדירים של התרגשות דמוית-היסטריה, כלומר במצבים של חוסר הכרה כמעט, יוכלו לגייס די אומץ כדי למחות. בדרך-כלל, הם לא ירשו לעצמם לבקר אותנו; ביקורת כזו כלל אינה עולה על דעתם, אלא אם כן ניתן להם רשות מיוחדת לכך, כלומר נעודד אותם ישירות למתוח ביקורת. עלינו לנחש, אם כן, מתוך האסוציאציות של המטופלים, לא רק את האירועים הלא-נעימים מן העבר, אלא גם את הביקורת המדוכאת והמודחקת כלפינו, וזאת ביתר תכיפות מאשר נהגנו לעשות בעבר.

אולם כאן אנו נתקלים בהתנגדויות לא פחות חזקות, והפעם בנו ולא במטופלים. החשוב ביותר הוא שאנו עצמנו נעבור אנליזה טובה במיוחד, כזו החודרת "עד היסוד", כדי שנכיר את תכונות האופי הלא-נעימות שלנו, החיצוניות והפנימיות, כדי שנזהה מוכנים לקדם כמעט כל ביטוי של שנאה וזלזול החבויים באסוציאציות של המטופלים שלנו.

כאן אנו מגיעים לבעיה צדדית: לאנליזה של האנליטיקאים, שחשיבותה הולכת וגדלה. בל נשכח שאנליזה מעמיקה של נזירות דורשת שנים, בעוד האנליזות הלימודיות הרגילות אורכות חודשים מעטים, או לכל היותר שנה עד שנה וחצי.* כאן עלול להיווצר מצב בלתי-נסבל, שבמרוצת הזמן יעברו מטופלינו אנליזה

* כיום התמונה שונה לחלוטין, ואנליזות לימודיות של מתמחים בפסיכואנליזה אורכות לרוב שנים רבות.

טובה יותר מזו שעברנו אנו. על רקע זה, הם יראו סימני עליונות עלינו, אך לא יוכלו לבטאה במילים; יתר על כן, הם ישקעו לא-פעם אל תוך כניעות קיצונית, שנובעת כנראה מאי-היכולת למתוח ביקורת, או מן הסחד שביקורת שלהם תעורר בנו מורת רוח.

חלק נכבד מן הביקורת המודחקת של מטופלינו נוגע למה שאפשר לכנות **הצביעות המקצועיות**. כאשר נכנס מטופל לחדרנו, אנו מברכים אותו בנימוס, מבקשים ממנו להתחיל באסוציאציות שלו, מבטיחים להקשיב לו במלוא תשומת הלב, ולהקדיש את כל מרצנו להבראתו, ולעבודת הפירוש. אולם במציאות ייתכן שקשה לנו לסבול תכונות מסוימות, חיצוניות או פנימיות, של המטופל. ואולי אנו מרגישים שהשעה הטיפולית מפריעה לאיזה עניין שחשוב לנו יותר; עניין מקצועי, או אישי פנימי. גם כאן איני רואה מוצא אלא להביא את מקור ההפרעה למודעותנו, לשוחח על כך עם המטופל, ואולי להודות בפניו שאין זו רק אפשרות, כי אם עובדה.

מעניין שוויתור על "הצביעות המקצועיות", שעד עתה נחשבה לבלתי-נמנעת, לא זו בלבד שאינו פוגע במטופל, אלא אף מביא בעקבותיו הקלה ניכרת. אם ההתקף הטראומטי-היסטרי חוזר בכלל, הרי הוא מתמתן בצורה ניכרת; אירועים טראגיים מן העבר עשויים להשתחזר במחשבות מבלי שהשיחזור ישוב ויפגע בשיווי המשקל הנפשי; ונראה שאישיותו הכוללת של המטופל יוצאת נשכרת. מה גרם למצב עניינים זה? ביחסים שבין רופא לחולה היה משהו שלא נאמר, איזה חוסר כנות, והדיבור על כך התיר במקצת את לשונו של המטופל; הסכמת האנליטיקאי להכיר בטעותו העניקה לו את אמונו של המטופל. כמעט אפשר לומר שכדאי ליוזם מדי פעם טעויות, כדי שאפשר יהיה מאוחר יותר להודות בהן בפני המטופל; אבל רעיון זה מיותר כמובן, גם כך אנו טועים די והותר. בצדק התקוממה מטופלת אינטליגנטית, שאמרה לי: "מוטב שלא היית שוגה כלל. היהרה שלך, אדוני הדוקטור, מבקשת להפיק יתרון אפילו מטעויות".

הגילוי והפתרון של בעיה זו, בעיה טכנית טהורה, איפשרו לי גישה לחומר שהיה נסתר עד כה, או זכה רק לתשומת לב מעטה. הסיטואציה האנליטית: הקור המסויג, הצביעות המקצועית שמאחוריה הסתתרה אנטיפטיה כלפי המטופל, שחש אותה בכל רמ"ח אבריו; סיטואציה זו לא היתה שונה באופן מהותי מהנסיבות שגרמו בעבר – כוונתי לילדות – למחלתו. כשהוספנו למטופל את העול הנוסף של שיחזור הטראומה הראשונה, נוסף על המאמץ הכרוך בסיטואציה האנליטית עצמה, יצרנו נסיבות בלתי-נסבלות; אין פלא שהתוצאות לא יכלו להיות שונות או טובות מן הטראומה הראשונה. פתיחת השער לביקורת, יכולתנו להודות בטעויות שלנו וניסיוננו להימנע מהן בעתיד, מעניקים לנו את אמון המטופל. האמון הזה הוא שיוצר את הניגוד בין ההווה לבין העבר הטראומטוגני, הבלתי-נסבל. זהו אפוא ניגוד חיוני, כדי שהעבר לא ייחווה עוד בשיחזור הזייתי, ואפשר יהיה להחיותו כזיכרון אובייקטיבי.

הביקורת הסמויה של מטופלי חשפה, למשל, במבט חודר את התכונות האגרסיביות ב"תרפיה הפעילה" שלי, ואת הצביעות המקצועית בכפיית רגיעה ביקורת זו לימדה אותי להכיר בהגזמות שהגזמתי בשני הכיוונים, ולימדה אותי לשלוט בהן. אני חב תודה לא-מעטה לאותם מטופלים שלמדתי מהם על הנטייה המוגזמת שלנו לדבוק במבנים תיאורטיים מסוימים, ולעתים קרובות לא לשים לב לעובדות שעלולות לערער את ביטחוננו העצמי ואת סמכותנו.

מכל מקום, למדתי מה גרם לחוסר יכולתי להשפיע על ההתפרצות ההיסטרית, ומה איפשר לי לבסוף להצליח בכך. קרה לי מה שקרה לאותה אישה חכמה שלא הצליחה להעיר את חברתה, שהיתה חולת עצבים, ממצב תרדמה נרקולפטי, לא על-ידי טלטול ולא על-ידי צעקות. פתאום נצנץ במוחה רעיון לקרוא לחברתה בסגנון דיבור ילדותי, שובב: "קומי, קומי ילדתי". בתגובה החלה החולה לעשות את כל מה שדרשו ממנה. באנליזה אנו מרכים לדבר על רגרסיה אל הילדי, אבל נראה שאנו בעצמנו איננו מאמינים עד כמה אנו צודקים בכך; אנו מרכים לדבר על פיצול באישיות, אבל נראה שאיננו מעריכים כראוי את עומק הפיצול הזה. כשאנו שומרים על גישה קרה, חינוכית, גם מול חולה שגופו משותק ונוקשה, אנו קורעים את החוט האחרון שעוד מחבר בינינו. מטופל חסר הכרה, השרוי בטרנס, הוא באמת ילד, ואינו מגיב להסבר אינטליגנטי. הוא יגיב אולי רק לחביבות אימהית; בלעדיה הוא חש בודד ונעזב במצוקתו הגדולה, כלומר בדיוק באותו מצב בלתי-נסבל שגרם בעבר לפיצול הנפשי והוביל בסופו של דבר למחלה. לא יפלא אפוא שהמטופל אינו יכול כעת אלא לחזור אל המחלה, כלומר – לחזור מתוך זעזוע ליצירת הסימפטומים.

כאן עלי לומר שמטופלים אינם נענים למליצות תיאטרליות של השתתפות בצער, אלא רק לסימפטיה אמיתית. איני יודע אם הם מבחינים בכך בצליל קולנו, בבחירת המילים שלנו, או בדרך אחרת. מכל מקום, הם מגלים ידע מוזר, כמעט על-חוש, ביחס לעולם מחשבותיו ורגשותיו של האנליטיקאי. נראה שאת המטופל כמעט אי-אפשר להונות, וכל ניסיון להונתו מועד לכישלון.

הרשו לי לתאר כמה מן התובנות שהגעתי אליהן בעקבות היחסים האינטימיים יותר שיצרתי כך עם מטופלים.

יותר מכל התאמתה מחדש ההשערה שכבר העליתי קודם, שלא ניתן להפריז בחשיבותה של הטראומה, ובייחוד של הטראומה המינית, כגורם המעורר את המחלה. גם ילדים ממשפחות מכובדות, חדורות אמונה פוריטינית, נופלים – בשכיחות רבה יותר ממה שמעזים לחשוב – קורבן לאונס ממשי. אלה יכולים להיות ההורים המחפשים לעצמם פיצוי על אכזותיהם בדרך פתולוגית זו, או דמויות אחרות מעוררות-אמון כמו קרובי משפחה (דוד, דודה, סבא וסבתא), מורה פרטי, משרת או אומנת, שמנצלים לרעה את אי-הידיעה והתמימות של הילדים. הטענה ההגיונית, שמדובר בפנטזיות מיניות של הילד, כלומר בשקרים היסטריים, מופרכת לצערי על-ידי מספר הווידויים על תקיפת ילדים ששמעתי

ממטופלים הנמצאים עכשיו באנליזה. לכן לא הופתעתי כאשר מחנך אוהב-אדם סיפר לי לאחרונה מתוך ייאוש, שתוך תקופה קצרה נודע לו על חמש משפחות מן המעמד הגבוה, שבהן חיה האומנת חיי אישות סדירים עם נערים בני תשע עד אחת-עשרה.

דרך אופיינית שבה מתרחש פיתוי לגילוי עריות: מבוגר וילד אוהבים זה את זה; לילד יש פנטזיה על משחק עם מבוגר שבו ממלא הילד את תפקיד האם. משחק זה עשוי גם ללבוש אופי ארוטי, אך הוא נשאר כל הזמן בממד של הרוך. לא כן הדבר כשמדובר במבוגרים בעלי נטייה פתולוגית, בייחוד כאלה שהאיוון והשליטה העצמית שלהם נפגעו לאחר אסון, או עקב שימוש בסמים. הם מבלבלים בין משחקי ילדים לבין משאלותיו של מבוגר בשל מבחינה מינית, או מרשים לעצמם להיסחף לאקטים מיניים בלי להתחשב בתוצאות. אונס ממשי של ילדות, שבקושי יצאו משלב הינקות, אקטים מיניים דומים של נשים מבוגרות עם נערים, וגם אקטים כפויים בעלי אופי הומוסקסואלי, הם עניין יומיומי.

קשה לנחש את התנהגותם והרגשתם של ילדים אחרי מעשי אלימות כאלה. היינו מניחים שהאימפולס הראשוני שלהם יהיה: רחיייה, שנאה, גועל, התגוננות נמרצת. "לא, לא, אני לא רוצה את זה, זה חזק מדי, זה כואב לי. עזוב אותי", דברים כאלה או דומיהם יכלו להיות תגובה מיידית, אלמלא שותקו הילדים על-ידי חרדה איומה. הילדים חשים חסרי-אונים מבחינה גופנית ומוסרית, אישיותם טרם התגבשה דיה כדי להתקומם, ולו רק במחשבה. הכוח המכניע וסמכות המבוגרים גורמים להם להיאלם דום, ופעמים רבות עלולים אפילו לערער את שיקול דעתם. אבל אותה חרדה, בהגיעה לשיא מסוים, מצווה עליהם אוטומטית לכופף את עצמם לרצון התוקף, לנחש את כל משאלותיו, להיענות להן, ולהודותה מתוך שכחה עצמית מוחלטת עם התוקף. באמצעות ההודות, באמצעות הפנמת התוקף, הוא חדל להיות מציאות חיצונית, נפרדת, והופך להיות מציאות נפשית פנימית. אז, במצב דמוי-חלום שהוא טרנס טראומטי, משועבדת המציאות הפנימית לתהליכים ראשוניים; זאת אומרת, אפשר לעצבה או לשנותה, על-ידי שימוש בהלוצינציות חיוביות או שליליות, בהתאם לעקרון ההנאה. מכל מקום, התקיפה מפסיקה להתקיים כמציאות חיצונית קשוחה, ובטרנס הטראומטי מצליח הילד לשמור על המצב הקודם של הרוך.

אך השינוי המשמעותי ביותר, שגורמת ההודות הנפחדת עם הפרטנר המבוגר לנפש הילד, הוא הפנמת רגשי האשם של המבוגר; מה שהיה עד עתה משחק תמים נחוה עכשיו כפעילות הראויה לעונש.

כשהילד מתאושש מהתקפה זו, הוא חש מבלבל מאוד, מפוצל למעשה, לא-אשם ואשם בו-זמן, והאמון שלו בעדות חושיו נשבר. לכך נוספת ההתנהגות הגסה של הפרטנר המבוגר, שהיא עכשיו מיוסרת וכעושה עוד יותר בשל נקיפות מצפון. התנהגות זו מעמיקה עוד יותר את רגשות האשם והבושה של הילד. התוקף מתנהג בדרך-כלל כאילו לא אירע דבר, ואף מתנחם במחשבה: "הרי זה

רק ילד, הוא עוד לא יודע כלום, הוא ישוב וישכח הכל". אין זה נדיר שבעקבות אירועים כאלה הופך המפתח לאיש מוסר או דת קפדן, ומשתדל להציל את נפשו הילד באמצעות חומרתו.

בדרך-כלל, יחסי הילד עם דמות אמינה נוספת, למשל האם, גם הם אינם אינטימיים דיים כדי שיוכל להיעזר בהם; פניות מהוססות מסוג זה נדחות על-ידה כשטויות. הילד המנוצל הופך לאוטומט ממושמע, או לילד קשה עורף, שאינו מסוגל לתת גם לעצמו דין-וחשבון על הסיבה לעיקשותו; חייו המיניים אינם מתפתחים, או שהם לובשים צורה פרוורטית; על הנוירוזות והפסיכוזות שיכולות לנבוע מכך לא ארחיב כאן את הדיבור. מבחינה מדעית הדבר המשמעותי ביותר בהתבוננות זו היא ההשערה, שאישיות רופפת, עדיין לא מפותחת דיה, מגיבה על מצוקה פתאומית לא על-ידי הגנה, כי אם על-ידי הזדהות מפורחת, והסנמח [אינטרויקציה] של האיש המאיים או התוקף.

רק עכשיו אני מבין מדוע בחרו המטופלים בעקשנות כזו שלא להיענות להצעתי ולהגיב על העוול שנעשה להם, כפי שהייתי מצפה, באירצון, בשנאה, או בהתגוננות. חלק מאישיותם, אולי הגרעין, נשאר תקוע ברמה שבה האישיות אינה מסוגלת עדיין לתגובה אלופלסטית [שינוי המציאות החיצונית], והיא מגיבה בדרך אוטופלסטית [שינוי המכוון פנימה], במעין סוג של חקינות. כאן מגיעים לדפוס אישיות המבוסס רק על סתמי ואני עליון, ולכן אינו יכול להחזיק מעמד במצב של מצוקה — בדיוק כפי שילד שעדיין אינו מפותח דיו לא יוכל לסבול מצב שבו ייוותר לבדו, ללא הגנה אימהית או הגנה אחרת, ובלי מידה משמעותית של רוח. כאן עלינו לחזור לרעיונות שפיתח פרויד לפני זמן רב; פרויד הראה כבר אז שליכולת לאהבת אובייקט קודם שלב של הזדהות.

הייתי רוצה להגדיר שלב זה כשלב אהבת האובייקט הפסיבית, או שלב הרוך, סימנים של אהבת אובייקט ניכרים כבר כאן, אבל רק בדרך משחקית, בפנטזיות, באותה דרך גם משתעשעים הילדים כמעט בלי יוצא מן הכלל ברעיון למלא את מקומו של ההורה בן אותו מין, כדי להיות בן או בת-זוג להורה בן המין האחר. אך יש להדגיש שזו רק פנטזיה; במציאות הם אינם רוצים ואינם יכולים לוותר על הרוך, בייחוד על הרוך של האם. אם נכפית על ילדים בשלב הרוך יותר מדי אהבה, או אהבה שונה מזו שהם כמהים לה, יכול הדבר לגרום לתוצאות פתוגניות, באותו אופן שהדבר קורה במקרים של מניעת אהבה. אם נצביע עכשיו במפורט על כל הנוירוזות, ועל כל עיוותי האופי, הנגרמים עקב דפוסי אהבה מלאים-תשוקה וחדורי רגשות אשם המופנים בלא התאמה ובטרם-עת כלפי יצור תמים ולא בשל, נפליג רחוק מדי. התוצאה, בסופו של דבר, יכולה להיות רק בלבול בין שפות*, הבלבול שרמזתי עליו בכותרת.

* פרנצי מתייחס כאן לפסוק בסיפור על מגדל בבל: "הבה נרדה ונבלה שם שפתם, אשר לא ישמעו איש שפת רעהו" (בראשית י"א ז).

ההורים והמבוגרים, בדיוק כמונו האנליטיקאים באנליזה, חייבים ללמוד שמאחורי כניעות או אפילו הערצה, כמו מאחורי אהבת ההעברה, של ילדינו, מטופלינו ותלמידינו, מסתתרת משאלה עזה להיפטר מן האהבה החונקת הזאת. אם עוזרים לילד, למטופל או לתלמיד לוותר על תגובת ההזדהות, ולהרוף את ההעברה שהיתה עליו לטורח, כי אז נוכל לומר שהצלחנו לפתח את אישיותו.

ברצוני להצביע בקצרה על תובנות נוספות שסדרת התבוננויות זו מאפשרת לנו. ידוע לנו כבר מזמן שלא רק אהבה כפויה, אלא גם ענישה בלתי-נסבלת גורמת לקיבעון [פיקסציה]. תגובה זו, שנראית חסרת פשר לכאורה, אולי מובנת יותר אחרי מה שנאמר קודם. הסגת הגבול המתרחשת כמשחק הופכת עבור הילד למציאות רק בעקבות ענישה להוטה, ולפעמים מלאת זעם, הגורמת מצבי דיכאון לילד שעד אז לא ידע אשמה מהי.

בחינה מדוקדקת של התופעה תוך כדי טרנס אנליטי מלמדת גם, שאין הלם או בהלה שאין בעקבותיהם רמזים לפיצול באישיות. אף אנליטיקאי לא יופתע מכך שחלק מן האישיות חוזר אל המצב הקדם-טראומטי, המאושר, תוך ניסיון להתעלם מן הטראומה כאילו לא אירעה מעולם. מוזר יותר הוא המנגנון השני שאנו רואים בפעולה, תוך כדי ההזדהות; מנגנון, שאני לפחות כמעט לא ידעתי על קיומו. כוונתי לפריחה פתאומית ומפתיעה של כישורים, המופיעים ככמטה קסם לאחר זעזוע. פריחה זו מזכירה את קסמו של פאקיר הודי, הנוטל גרעין, ונדמה שהוא מפריחו לנגד עינינו עד שהוא מצמיח גבעול ופרחים. נראה שמצוקה גדולה, ובייחוד חרדת-מוות, יש בכוחם לעורר לפתע נטיות חבויות [לטנטיות] השרויות בשלווה עמוקה, בציפייה לבשלות, ולהביאן לידי פעילות. בלחץ ההכרח הטראומטי, עשוי הילד שהותקף מינית להוציא פתאום מן הכוח אל הפועל את כל הכישורים העתידיים הנוגעים לנישואים, אימהות, אבהות וכל שאר התנסויותיו של אדם בשל. בניגוד להבחנה המקובלת של רגרסיה, מותר לדבר כאן בבטחה על התקדמות טראומטית (פתולוגית), או על בשלות בטרם-עת. דומה הדבר להבשלתו המהירה למתיקות טרם-זמנה של פרי שנפגע ממקור של ציפור, או לבשלותם המוקדמת של פירות מתולעים.

הבשלות הפתאומית הנגרמת לחלק מן האישיות על-ידי ההלם הפתאומי, יכולה להיות גם אינטלקטואלית ולא רק רגשית. ברצוני להזכיר לכם את החלום האופייני, "החלום על התינוק המלומד", חלום שתיארתי לפני כמה שנים [בקובץ זה], על יילוד או תינוק בעריסה שמתחיל פתאום לדבר, ומשפיע מחוכמתו על כל המשפחה. הפחד ממבוגר חסר מעצורים, מבוגר הנראה משוגע, הופך את הילד למעין-פסיכיאטר; וכדי להיות כזה, ולהתגונן ממבוגרים חסרי שליטה עצמית, חייב הילד קודם כל להזדהות איתם לחלוטין. באמת קשה להאמין כמה הרבה נוכל ללמוד מילדינו המלומדים, הנוירוטים.

ככל שמצטברים הזעזועים בחיי הילד המתפתח, כך גדל מספר הפיצולים באישיותו ומגוונם, ועד מהרה יקשה עליו מאוד לקיים קשר עם החלקים

המפוצלים, שכל אחד מהם מתנהג כאישיות נפרדת שאינה יודעת אסילו על קיומם של האחרים, מבלי להתבלבל. בסופו של דבר יכולים הדברים להגיע ליוז כך, שבמקום פרוגמנטיזם, יהיה מוצדק יותר לדבר על אטומוזיזם, ונזדקק למידה גדושה של אופטימיות כדי לא לשקוע בייאוש מול תמונת מצב כזו. אך בכל זאת אני מקווה שגם אז ימצאו עוד דרכים לחיבור החלקים המפוצלים.

נוסף לאהבה מלאת תשוקה ולענישה להוטה יש אמצעי נוסף לקשור ילד למבוגר: הטרור של הפובלים. לילדים יש דחף לתקן את כל הטעוץ תיקון במשפחה ליטול, כביכול, את הנטל מכתפי כל האחרים על כתפיהם הרכות. בסופו של דבר אין דחף זה נובע, כמובן, רק מאלטרואיזם טהור, כי אם גם משאיפה לחזור וליהנות מן השלווה האבודה, ומן הרוך הנלווה אליה. אם המתלוננת על סבלה המתמשך, יכולה להפוך את ילדה למטפלת לכל ימי חייה; היא תקבל בעצם תחליף-אם, ולא תשעה כלל לצרכיה של הילדה עצמה.

אני מאמין שאם כל זה יתאמת, נאלץ לשנות פרקים מסוימים בתיאוריה על מיניות ועל גניטליות. הפרוורסיות, לדוגמה, הן אולי ילדיות רק כשהן מצויות ברמת הרוך; כשהן מתמלאות תשוקה ורגשי אשם הן כבר מצביעות אולי על השפעת גירוי חיצוני, על הגזמה נזירוטית משנית. התיאוריה שלי על הגניטליות הזניחה גם היא את ההבדל בין שלב הרוך לשלב התשוקה. כמה מן הסאדו-מזוכיזם במיניות בת-זמננו הוא תלוית-רבות, כלומר – מונע רק על-ידי הסנמח של רגשי אשם, ומה מתפתח באופן טבעי וספונטני כשלב של ארגון עצמאי, ייותר כשאלה למחקרים נוספים.

אשמח אם תטרחו ותבחנו במחשבה ובמעשה את מה שנאמר כאן, ובייחוד אם תיענו לעצתי ותשימו לב יותר מאשר בעבר לאופן המחשבה והדיבור של הילדים, המטופלים והתלמידים שלכם, שהוא ייחודי, סמוי מן העין, אך גם ביקורתית מאוד. אם תתירו, כמו שאומרים, את לשונם, תוכלו לזכות בחומר רב למחשבה.

נספח

מהלך המחשבות עד כאן מתייחס לרוך הארוטי הילדי ולתשוקה הארוטית הבוגרת בצורה תיאורית בלבד; שאלת מהות ההבדל בין השניים נשארת פתוחה. הפסיכואנליזה יכולה להיות תמימת דעים עם רעיונו של דקארט שתשוקות הן תוצאה של סבל, אבל יהיה עליה לתת תשובה לשאלה מה הם הגורמים המכניסים את אלמנט הסבל, ויחד איתו את הסאדו-מזוכיזם, אל תוך הרוך בסיפוקיו המשחקיים של הילד. מכל מה שנאמר עד כה אפשר לנחש שרגשות האשם, בין היתר, הם ההופכים את אובייקט האהבה, בארוטיקה של המבוגרים, למשהו המעורר אהבה וגם שנאה, כלומר רגשות אמביוולנטיים, בעוד הרוך הילדי משוחרר עדיין מן השסע הזה. השנאה היא המפתיעה באופן טראומטי את הילד, מפחדה

אותו בעודו נאהב על-ידי המבוגר, והופכת אותו מיצור שמשחקיו ספונטניים ותמימים לאוטומט אהבה המרגיש אשם, ומחקה את המבוגר מתוך פחד ושכחה עצמית. רגשות האשם, והשנאה לפרטנר המפתה, עושים את מגע האהבה של המבוגר, בעיני הילד, למאבק מפחיד (סצינה ראשונית), המסתיים באורגזמה; בשעה שהארוטיקה הילדית, בהעדר ה"מאבק בין המינים", נשארת ברמת העונג המקדים, מכירה רק סיפוקים במשמעות של "רוויה", אבל אינה מכירה את תחושת ההכחדה שבאורגזמה. "התיאוריה של הגניטליות",* המבססת את המאבק בין המינים על הפילוגזמה והתפתחות המין האנושי, תיאלץ להתמודד עם ההבדל בין הסיפוק הארוטי הילדי, לבין אהבה רוויית שנאה בעת משגל אצל מבוגרים.

* ראו ספרו של פרנצי, תלסה: תיאוריה של הגניטליות (Ferenczi, 1924).